

Perneczky Géza

A RAJZMAPPA

Serénius a múzeumi dolgozószobájában lapozta át a mappát a megvásárolt rajzokkal. Tulajdonképpen az ő feladata lett volna, hogy előkészítse és lebonyolítsa a vételt is, de az adminisztráció ezúttal nem követte a megszokott szolgálati utat. Főnökének, a főigazgatónak is csak az elmúlt napokban szóltak, és az igazgató akkor egy füst alatt azt is megtudta, hogy a vonatkozó összeg egy részét a múzeuma költségvetéséből fogják leemelni majd. Nem csoda, ha a hírt és a vele kapcsolatos adminisztratív feladatokat kelleetlenül fogadta.

Seréniusnak, az illetékes osztályvezetőnek is csak később szólt, tényleg csak a legutolsó pillanatban, akkor, amikor már biztos lehetett benne, hogy a határozat visszavonhatatlan, és a szóban forgó rajzanyag is útban van már feléjük. Pár szóval ismertette a tényállást, és arra kérte a kollégát, hogy mint illetékes gyűjteményvezető, képviselje az intézményt, és fogadja a rajzokat hozó családtagot is. Serénius megértette, és színpadiasan sóhajtott, hogy ezzel is jelezze, mennyire nehéz a dolga. A főnöke bosszúsán legyintett, de aztán megbánta. Végül azzal könnyített magán, hogy Serénius vállára tette a kezét, jelezve, hogy neki is megvan a különvéleménye, és hálás az együttérző gesztusért. Ők ketten tulajdonképpen jól összeszokott team voltak, a nagyfőnök, aki pertuban volt a kulturális tárca vezetőivel, és a jeles muzeológus, akit – ha a modern művészet kérdései kerültek szóba – a kollégái tévedhetetlennek tartottak. Két olyan barát, akik nem jutottak el a tegeződésig, de félszavakból is megértették egymást.

Serénius éppen a titkárságon volt, hogy valami süteményt rendeljen, és megkérje az asszonyokat, hogy főzzenek kávé az érkező vendég számára, amikor szóltak neki, hogy megérkeztek a rajzok. – Taxival? – tette fel az ostoba kérdést, majd lerohant a lépcsőn a bejárati csarnokba. A nyitott ajtón át kilátott az utcára, ahol egy szemüveges férfi állt, hóna alatt vaskosra tömött mappával. Odáig még további lépcsők vezettek. Kiszéledt hozzá, és bemutatkozott. A férfi a szabadon maradt kezével gépelt szövegeket, egy átvételi elismervény példányait húzta elő a kabátzsebéből, és arra kérte az osztályvezető urat, hogy írja alá a papírokat. Majd amikor ez megtörtént, ünnepélyes hangon azt közölte vele, hogy ettől a perctől kezdve az ő vállán nyugszik a felelősség. Átadta a mappát, majd beszállt a várakozó autóba.

A kurátor zibbadtan állt, és csak akkor tért magához, amikor a kocsit már eltűnt az utcai forgatagban. A karja majd leszakadt a mappa súlya alatt, felbaktatott tehát a lépcsőn a portáig, és az átvételi elismervény nála maradt másodpéldányának a segítségével kiállíttatott egy kapucédulát az érkező rajzokról. Szobájába érve pedig azt látta, hogy az asztalon már ott párolog a két kávé, sőt néhány mákos pitén is megakadt a szeme. Kinyitotta a szekrényt, és a mappát ráfektette az egyik még majdnem üres polcra.

Tulajdonképpen az lett volna most a dolga, hogy leszámolja a mappa tartalmát, és egyeztesse a rajzokat az átvételi elismervényben írottakkal, de nem volt kedve hozzá. Majd úgylis leltározni kell az egészet, sőt, még előtte lefotóztatni a múzeumi fotóssal – régről ismert, ezerszer megismételt rutinmunka. Az elismervényt ott hagyta a mappán, és bezárta a szekrényt. Csak úgy, állva kiitta az egyik kávécsésze tartalmát, mi-

közben bal kezének mutatóujjával szétnyomta a tányéron fekvő mákos piték közül a legnagyobbat. A mákos töltelék puhán omlott szét a fehér porcelánon, könnyű volt a fekete masszát az ujjá hegyével szétkennie és ide-oda csoportosítania. Úgy találta, hogy egészen szép kacsaringókat alakított ki így. Vajon ilyenek az érkezett grafikák is? – tette fel magában a kérdést. Aztán kezét mosott, és elmentében odaszólt a portán az egyik asszonynak, hogy legyen olyan szíves, takarítsa le az asztalt.

Csak két nap múlva jutott hozzá, hogy kinyissa a szekrényt, és végiglapozza a mappá tartalmát. Szóval hát ezek azok a rajzok – kezdett bele az ilyenkor megszokott egy-személyes diskurzusba. Amit látott, attól nem volt különösen meglepve, hiszen mindjárt az első rajzokon a művésznő ismert olajképeinek a motívumait ismerte föl, fantasztikus kerteket, stilizált virágokat, közöttük pedig alig kivehetően ábrázolt, de nagyon érdekes és szeszélyes körvonalakba öltöztetett ember- és állatalakokat. Az ornamentális nyelven előadott környezetben talányos díszbe burkolt figurák szökdeltek vagy ágaskodtak, az is előfordult például, hogy cirkuszi bohócok táncoltak, másutt viszont holdkóros virágok vetettek bukfencet a levegőben, vagy mint a kilöttyent víz, felhők-höz hasonló alakzatok úsztak tova hosszan elnyúlva. Afféle félabsztrakt, félgroteszk színpadi világ teremtményei voltak e lények, nagyon érzékenyen és szuggesztíven előadva. Értékes adalékok az életműhöz. Serénius rögtön elhatározta, hogy egy olyan mappába teszi közülük a legjobbakat, amire majd ráírja: képtervek, vázlatok. Egyelőre azonban nem volt kéznél erre alkalmas mappa, úgyhogy tovább lapozott, és meglepődve látta, hogy ezek a fantáziadús kompozíciók szinte csak azért voltak a paksaméta tetejére téve, hogy félrevezessék azt, aki csak úgy sebtében, felületesen tekint bele a mappába. Mert alattuk teljesen másfajta rajzok következtek.

Technikailag nagyon egyszerűen kivitelezett ceruza- és tollrajzok voltak, néha páccal vagy vízfestékkel mélyített tónusokkal, de többnyire ilyen tónusadás vagy színezés nélkül. A rajzok terét inkább a gyorsan odavetett és többszörösen megismételt ceruzavonalak biztosították, ezek futottak, mozogtak, sóhajtottak, nyögtek, esetleg mély fekvésben lévő orgonasípok hangját idézve doromboltak, miközben elvékonyodtak, majd újra megvastagodtak, illetve ide-oda lengve, a szélfúttá fák hajladozásait imitálva tovasiklottak. Amit pedig ábrázoltak, az a világ legegyszerűbb dolga volt – emberi alakok ültek, álltak, bámészkodtak, néha az asztalnál könyököltek, de előfordult az is, hogy étkeztek, vagy pedig az ágyon feküdtek, máskor pedig féloldalasan a szék támlájára támaszkodtak, miközben újságot vagy könyvet olvastak. Olyan helyzetekben lettek elkapva, amilyenek egyáltalán nem számítottak képtémának, és biztos volt, hogy maguk a modellek sem voltak valamelyik főiskolán alkalmazva, hanem kint az életben lehettek otthon, és csak a véletlen műve volt, hogy rákerültek a rajzokra. Serénius nagyot fújt maga elé. Fel volt indulva.

Mert nem egy szokásos életmű valamelyik periódusának az anyaga feküdt most előtte – ezek a rajzok nem úgynevezett műtermi munkák voltak. Hanem egy korszak relikviái, ráadásul egy olyan korszakéi, amelyről neki is lehettek homályos gyerekkori emlékei. Nehéz lett volna megmondania, hogy miről ismert rá a már évtizedek óta maga mögött hagyott világra. Mert szinte semmi sem könnyítette meg e vázlatok értelmezését, hiszen a meglehetősen tétlen emberi alakokon kívül ezek a rajzok úgyszólván semmit sem ábrázoltak. Talán a figurák megmagyarázhatatlan atmoszférája segített, például a testtartásuk? Vagy pedig az, ahogy egy-egy alaknak el volt hordva a ruhája?

Mindegy, adta meg rögtön a kérdésre a választ, hiszen az ilyen részletek nem sokat számítanak. Nélkülük is érezte és tudta, hogy ritka tanújelek, fontos közlemények,

majdnem hogy szentképek e munkák – jóllehet nagyon olcsó eredetű papírra, például füzet- vagy blokkoldalakra, kottára, reklámcédulák hátára vagy dobozok leszakított oldalára voltak odarajzolva. Az egészen kicsi rajzok vagy a megviseltebbek és szakadozottabbak nagyobb ívekre voltak fölragasztva, és ettől lett olyan nehéz a mappa. Meg persze attól, hogy legalább száz ilyen rajz került most itt egy csomóba. Serénius arra gondolt, hogy ha már egyszer hozzájutottak, akkor talán jobban kéne vigyázni rájuk. Egy pillanatra hátradőlt a székén, majd a két kezére nézett. Tenyerét erélyesen oda-dörgölte a nadrágja szárához, sőt jól meg is fújta. Aztán, szinte fuldokolva a kíváncsiságtól, folytatta a lapozást.

A rajzoknak több mint a felét még nem látta – vajon azok is mind ilyenek lennének? Igen, mind ilyenek voltak. Visszalapozott, és megpróbálta megfejteni a titkukat. Realizmus? Vitatkozni lehetett róla. Mert csak felületes rátekintésre tűnhettek e munkák korrektül rajzoltnak, a szakember szeme azonnal fölfedezhette rajtuk a torzított arányokat is. A vonalak, ha például fölfelé futottak, egy vertikális vonzásnak engedtek, és általában nagyon is megnyúltak, ha pedig oldalra siklottak, akkor hurkokat vetettek, hullámozni kezdtek, és előbb-utóbb sűrű, titokzatos árnyékolásba fulladtak. De az alakok ettől nem lettek például egyszerűen gótikusabbak. Inkább álomszerűen testetlenekké váltak – de még ez sem tűnt találó megfigyelésnek, hiszen néha meg azt lehetett leolvasni róluk, hogy majd összeroskadnak a saját súlyuk alatt. Végül rájött arra is, hogy a vertikális vonzás mellett van e munkáknak egy, a mélybe, a papír mögött fekvő harmadik dimenzióba húzó gravitációs vonzata is. Ahogyan ugyanis a vonalak a fehér síkon föl s alá futottak, mintha állandóan ezt a mélységet keresték volna, de persze nem találták, és ettől lettek a rajzok olyan feszültek, néha pedig – szinte szégyellte megnevezni – olyan szomorúak.

Mintha egy ajtó, egy kijárat lenne minden rajz mögött, csakhogy befalazva vagy kiradírozva. A figurák ettől néha egészen oldalra szorultak, mert az ábrázolt tér nagyobbik része – rendszerint éppen a közepe – teljesen üres maradt. És ez az üresség, ez az iránytalanság most mintha magukat a papír margóján menedéket kereső alakokat járta volna át, mint egy léghuzat. Seréniusnak elszorult a torka. Aztán felugrott a székről. Talán azért voltak olyan türelmesek, gondolta, mert bár az ilyesmi aligha magyarázható meg így utólag, de mégis, ezek az emberek – akár a kesztyűk – mintha ki lettek volna fordítva. Legalábbis ami a személyiségüket illeti. Vagy az egzisztenciájukat. Micsoda világ! Most már érthető volt az is, hogy miért nincs körülöttük semmi. Mert amit a rajzok ábrázoltak, az tulajdonképpen nem ezeknek az alakoknak a teljes élete, az igazi világa lehetett, hanem csak a pusztá létük volt. Mintegy a testükből kiszakítva.

Serénius néhányszor izgatottan körbejárta az asztalt, megragadta, majd elengedte a mappát, aztán pedig lefutott a bejárat hallban lévő könyvbutikba. Még kapható volt a művészni kiállítási katalógusa, elkért egyet, és azzal tért vissza a szobájába. Az életrajzi adatokat átfutva megtudta, hogy az asszony – még félig gyermekként – az első jelentős rajzait az 1940-es évek elején egy zsidó öregek számára fenntartott otthont látogatva rajzolta. Innen aztán úgyszólván átmenet nélkül vezetett az útja a negyvenégyes gettóba. A rajzok nagy tömege, csaknem másfél ezer lap – nyilván a hozzá került mappában lévő munkák többsége is – viszont csak a következő két-három évben született, de még mindig ezeket az első benyomásokat visszhangozva. Miközben a fiatal nő a háborút követő években meg is házasodott, sőt gyereket is szült. Vagyis nem volt boldogtalan. Mégis, sok minden történhetett körülötte, ami magyarázatot adhatna ar-

ra, hogy miért hagyta abba hamarosan a rajzolást. Csak húsz évvel később, mikor már a gyerekei is felnőttek, nyúlt újra ecsethez, és ekkor születtek azok a festményei is, amelyek meghozták számára a késői sikert. És azt, hogy azokat a rajzokat, amelyeket ott, a semmi partján készített, el tudja felejtetni.

Még néhány érdekes információra lelt Serénius a kiállításokat és a gyűjteményeket tartalmazó katalógusadatokat olvasva. Megtudta például azt, hogy csak néhány külföldi múzeum akadt, amelyek nem a kései olajképek iránt érdeklődtek elsősorban, hanem – amikor vásárlásra került a sor – a korai rajzokból választottak. Nem volt számára kétséges, hogy miért, hiszen most, hogy megismerte e rajzokat, ő is így tett volna. Talán ezeknek a külföldi vásárlásoknak volt a hazai visszhangja, hogy egy paksamétára valót kapott belőlük a múzeuma. Újra elzárta a mappát, rendet csinált a szobájában, aztán hazament. Otthon elővette azokat az irattartókat, amelyekben a számlakivonatokat meg az értékpapírjairól szóló bankértékesítéseket gyűjtötte. Számolt, jegyzetelt, majd visszatett mindent a fiókba. Másnap délelőtt pedig bejelentette magát a főnökéhez, és közölte, hogy van elég tartaléka ahhoz, hogy megélhessen addig, amíg kialakul valami új dolog a számára. Úgyhogy felmond a múzeumnak.

A nagyfőnök tudta, hogy Serénius érzékeny és rapszodikus kedélyű ember, aki hajlamos a váratlan reakciókra, de ezt azért túlzásnak érezte. Nem is kérdezte meg tőle, hogy mi történt, mert anélkül is biztos volt benne, hogy valaki a kollégái közül nagyon megbántotta. Annál nagyobb volt a csodálkozása, amikor kiderült, hogy Serénius utazni akar, és ennek a tegnap érkezett rajzanyag az oka.

– Elutazik? Hova?

– Tulajdonképpen sehova – válaszolta Serénius kissé zavartan, hiszen nem földrajzilag érti, hanem inkább csak egzisztenciálisan. Oda, ahol ezek a férfiak meg nők is vannak.

A főnök egy darabig egy szót sem szólt, de aztán arra hivatkozva, hogy nem ismeri a művésznő rajzait, arra kérte Serénius, hogy segítsen neki a tájékozódásban. Miféle férfiak és asszonyok vannak abban a mappában? Serénius, mintha csak erre várt volna, leült egy székre, és engedelmesen nekikezdett, hogy előadja. Elmondta, hogy a XX. századi avantgárd tulajdonképpen azzal kezdődött, hogy a művészek otthagyták a reneszánsz óta kiépített biztos kikötőket, és nekivágtak azoknak a veszélyeknek, amelyek hártavékonyaságúra csökkenthették emberi és művészi egzisztenciájukat. Az afrikai és óceániai primitívek fafaragásainak a begyűjtése és utánzása, a geometrikus ábrázolás paradox talányossága vagy a tudatalattiban tett kalandos utazások, szóval ezek a dolgok mind olyan kísérletek voltak, amelyek halál közeli állapotba hozhatták őket – legalábbis esztétikai és erkölcsi értelemben, hiszen a körülöttük lévő társadalom ezeket a kísérleteket egyszerűen abszurdnak, sőt néha bűnösnek találta. Amikor aztán az igazán abszurd és bűnös dolgok is bekövetkeztek – folytatta Serénius –, akkor már nem volt szükség ilyen művi eszközökre. A hétköznapi valóság is annyira elvékonyodott, hogy leszakadt alatta a part, és a mindennapok fonákján egyszerűen már csak a semmi vagy a halál jelentkezett...

– És a dolgoknak ezt az oldalát akarja most fölkeresni? – A főigazgató nem értette.

Serénius azonban könyörtelen maradt. Folytatta:

– Ez a művésznő fiatal korában már eljutott egyszer az ilyen helyzetekig. A mappában azok a férfiak és nők vannak, akik vele együtt ezen a veszélyesen vékony hártán álltak. És tudja, mi az érdekes a dologban? Hogy mint grafikusnak nem volt szüksége az izmusokra ahhoz, hogy elálljon az ember lélegzete a mutatóványa láttán. Ilyenkor

nincs szükség semmiféle akrobatikára, mert anélkül is elviselhetetlenné válik a feszültség. Elég, ha csak kinyitja a mappát, és máris láthatja.

A főigazgató megpróbálta végiggondolni, amit hallott, de aztán kitört belőle az ingerültség:

– Mutatványnak nevezi a gettókat?

Serénius a fejét rázta:

– A művészeket nevezem mutatványosoknak. Persze csak akkor, ha izzadnak, ha mindenáron a nagy kísértőt játsszák. Ez az asszony azonban nem pózolt, hanem amikor eljött az ideje, mert nyilvánvalóvá vált, hogy megváltozott közben a világ, hát egyszerűen abbahagyta a rajzolást. Legalábbis ezt a fajta rajzolást. Gettó meg persze azóta is van, számtalan, nézzen csak körül a világban. Mi is egy gettóban élünk, pénz, páncélüveg, csupa márványfal, be vagyunk falazva. És minden kiállítás egy érzéstelenített kivégzés. Egy éppen sorra került igazság feláldozása a szabadidőipar oltárán.

– Jó esetben – vetette közbe a főnök. – Mert általában csak blöfföket áldozunk fel.

– Kezdett megnyugodni, mert ettől a fordulattól kezdve már ismerte a szöveget. Rájött, hogy nincs ok a komoly ijedségre. Meg is mondta Seréniusnak:

– Csodálom, hogy ez az egész dolog a művészettel meg az intézményekkel csak most kezd zavarni, hiszen mindig is tudhatta. Igen, pénz, páncélüveg, méter vastagságú márványablák meg múzeumfalak, ezeket rendezgetjük, ezzel vagyunk elfoglalva, ezért tart el minket az állam. De mivel mi nem a túloldalon vagyunk, ahol a közönség álldogál, hanem az innenső partján a dolgoknak, ahol meg a remekművek vannak, néha nagyon is közel kerülünk ahhoz, amit maga most igazságnak nevez, és megégetjük magunkat. Foglalkozási ártalom! Én nem láttam ezeket a rajzokat, de az égési sebektől, amelyeket itt előad, anélkül is sejtem, hogy jó művek lehetnek. – Kicsit gondolkodott rajta, hogy miként is mondja meg, amit közölni akart. – A felmondását sem fogadom el – szólalt meg aztán –, de hajlandó vagyok rá, hogy fizetés nélküli szabadságról tárgyaljak. Menjen el egy időre szabadságra. Azon a címen, hogy kutatásokat folytat.

Serénius nem válaszolt. Amikor aztán mégis megszólalt, olyan nyugodt volt a hangja, mintha csak most jött volna be a szobába: – Ez a parabola, az elvékonyodott minden napokról, ez nem afféle egyszerű hasonlat. – Kicsit hagyta, hogy eltűnjön rajta a főnöke. Aztán így folytatta: – Tudja, ha valaki nagyon nagy szükségben szenved, és mégis képes a csodákra, például ilyen rajzok létrehozására, akkor annak a vonalai olyan érzékenyek lesznek, hogy valóban csak a színük felől mutatkoznak meg, és akkor sem szívesen. Miközben a hátoldaluk meg merő semmiség vagy sötétség marad, már úgy értem, tiszta boszorkányság. Én végiglapoztam ezt a mappát, és megnéztem minden rajzot benne, mégpedig előlről, és igen alaposan. Csakhogy a végére érve már valamennyi rajz a hátoldalával felém feküdt a mappában, és ekkor meg hirtelen az a benyomásom támadt, hogy semmivé foszlott az egész paksaméta. Átláttam a rajzokon, mintha nem is lettek volna, kitűnt, hogy milyen vékony jégrétegen jártam. Ezt azért mondom, mert előfordulhat, hogy valaki, aki utánam nyúl a szekrénybe, innen hátulról kezd el a lapozást. És akkor üresnek találja majd a mappát...

A főnök azonban nem volt hajlandó belemenni a mély értelmű jelképekkel való ilyen játékba.

– Érdekes – jegyezte meg kedvetlenül. De aztán átsuhant rajta a lehetőség, hogy hát ha megőrült a barátja, és nyugtalanná vált: – Mit csinált a rajzokkal? – Serénius azonban már a következő nyilatkozatánál tartott:

– Tudja, Európában meg Amerikában és még néhány hasonló helyen már régóta nagy a szabadság, és társadalmi szinten, vagyis úgy nagy általánosságban meg van oldva az élet, ami egyúttal azt is jelenti, hogy túl kevés a baj. Ilyenkor az emberek nyugtalanná válnak, mert úgy érzik, hogy megállt a történelem, és elkezdene új bajokat, vadonatúj nehézségeket legyártani maguknak. Telhetetlenek lesznek, agresszívvé válnak. Sokan vannak olyanok, akiknek egyszerűen nem volt idejük rá, hogy megtanuljanak gazdálkodni a szabadsággal. El is érik rendszerint, hogy újra meginduljon a történelem, ami általában nagy baj. Lehet, hogy azért találták ki az államot is, hogy fékezze kissé az ilyen ambíciókat. Csatornázni kell a szenvedélyeket, ártalmatlanabb dolgokkal kell behelyettesíteni a szélsőségesen megfogalmazott identitásképeket. Erre jó a kulturált hétvége, a koncertek meg a fesztiválok, és biztos, hogy még mindezek előtt erre nagyon alkalmas a futball. Csakhogy ettől az egész mechanizmustól függetlenül is létezik az igazi kultúra is, még akkor is, ha tényleg nagyon ritka. Amikor például Schubert leül a zongorához, noha jól tudja, hogy barátai, azok a bécsi bohémek, alig figyelnek majd oda – nahát az ilyen kultúra. De a Schubert-sonátáknak meg az a bajuk, hogy nagyon áttételes a hatásuk. Például azokat az embereket is, akik ebben a mappában vannak, csak akkor tudom igazán szeretni, ha már így, ezen a szinten le lettek rajzolva. Ezért nem bírom azt a szót sem, hogy humanizmus. Miközben persze megesz a fene, ha az emberek bajban vannak. Tudja, mit mondott az a férfi, aki tegnap a mappát hozta?

A főnök a fejét rázta.

– Azt mondta, hogy most már az én vállamon nyugszik a felelősség. Valószínűleg arra gondolt csak, hogy állítsam ki a mappa tartalmát, és írjak hozzá, ahogy az szokás, valami katalógusfélét, vagyis hogy tegyem ismertté a művésznőnek ezt a korszakát. Magyarázom meg a korai rajzokat, hadd legyenek ezek is híresek. Egy igazi hozzátartozó, egy remek családtag!

– Na és – kapott a szón a főnök – nem érzi úgy, hogy tényleg ez lenne a dolga?

Serénius széttárta a karját.

– Erre így is, úgy is sor fog kerülni, hiszen vannak hozzá elegendő házbán. És miután lezajlik a kiállítás, a rajzokat is meg a megmaradt katalóguspéldányokat is szépen felteszik majd a polcokra. Nem lenne jobb mégis valami másba kezdeni?

– Mibe?

Serénius nem tudta. Megint csak egy tanácstalan mozdulatot tett, és annyit mondott végül:

– Valami olyan dologra kellene találni, ami ekvivalens ezekkel a tenyérnyi rajzokkal. De aminek nagyobb formátuma van. És ami nem múzeumi rendezvény.

A főnöke nem ellenkezett:

– Lehet, hogy igaza van. De attól félek, hogy nem fog ilyen dologra találni.

– Mindegy. Meg kell próbálni. Vannak csodák. – Serénius felállt, és elindult kifelé. Már majdnem becsukta maga mögött az ajtót, amikor utána szólt a főnöke:

– Emlékeztetnem kell rá, hogy ha Schubert leült a zongorához, akkor hosszú időn át ő sem csinált mást, mint azt, hogy egymás után billentyűket ütött le. Sokat. Ez a csodák anatómiája. Jöjjön vissza holnap, a szabadságáról még beszélünk kell.